

УДК 37.081.1 (091)

DOI: 10.30837 / nc.2022.1-2.03

Вчитель, який не ставить оцінок

*Олександр Пономарьов,
Максим Черемський*

*До 90-ї річниці від дня народження
Шалви Олександровича Амонашвілі*

Ім'я визначного грузинського педагога-гуманіста Шалви Олександровича Амонашвілі добре відоме не лише в Грузії, але й у нас в Україні та світі в цілому. Педагог є живим класиком гуманістичної педагогіки. Зокрема, він відомий за експериментом під назвою «навчання без оцінок». Метод Амонашвілі дуже нагадує метод «навчання через радість» нашого славетного педагога Василя Олександровича Сухомлинського. Будучи його послідовником, Шалва Олександрович навчає дітей у відповідності до їхньої природи, віддаючи їм все своє серце та душу. Він, як і Василь Олександрович, нещадно

критикує авторитарну систему навчання, яка нівелює людську особистість, придушуючи її своєрідність та неповторність. Зокрема, педагог негативно ставиться до оцінок, які, на його думку, є імперативним засобом, на який спирається школа задля того, щоб панувати над учнем. Саме тому в школі Амонашвілі оцінок не ставлять. І це є зрозумілим, адже якою оцінкою можна оцінити унікальність людини, її духовний світ. Основною проблемою авторитарної педагогіки, на думку педагога, є те, що вона бачить в дітях не особистостей, а звичай-

ні цифри, поділяючи учнів на двічників, трічників, четвірочників та відмінників. Натомість, гуманна педагогіка в центр уваги ставить особистість з її неповторним світом думок, почуттів та фантазій.

Вибір на користь гуманної педагогіки великою мірою пов'язаний з особистим досвідом Шалви Олександровича, який народився в Грузії, в місті Тіфлісі, тепер Тбілісі, 8 березня 1931 року. Коли хлопцю було 10 років почалася Велика Вітчизняна війна. Батько Шалви, який добровольцем пішов на фронт, героїчно загинув у 1942 році. Тож виховання хлопця та його сестрички повністю лягло на плечі їхньої мами, яка віддала всі свої сили, щоб поставити їх на ноги. В школі хлопчик навчався погано, як він згадує сам, на самі «двійки». «Погано! Помилка! Як тобі не соромно! На що це схоже! От тобі за це! — так озвучувалися голосом мого педагога кожна червона риска. Помилки, виявлені в моїй роботі, завжди лякали мене, і я був не проти викинути зошит або, в кращому випадку, вирвати з неї зловісну сторінку, заповнену цими знаками, що, як мені здавалося, мене сварили. Часом я отримував зошит, котрий був покреслений не просто рисками, птичками (в казках птички як правило віщують про щось гарне, радісне, таємниче), а вздовж кожного рядка були проведені хвилясті лінії, як викривлені від злості нерви мого вчителя. Якби в цей момент, коли він виправляв мою роботу, я опинився б поряд, то, мабуть, такими ж червоними смужками він прикрасив мене самого...».

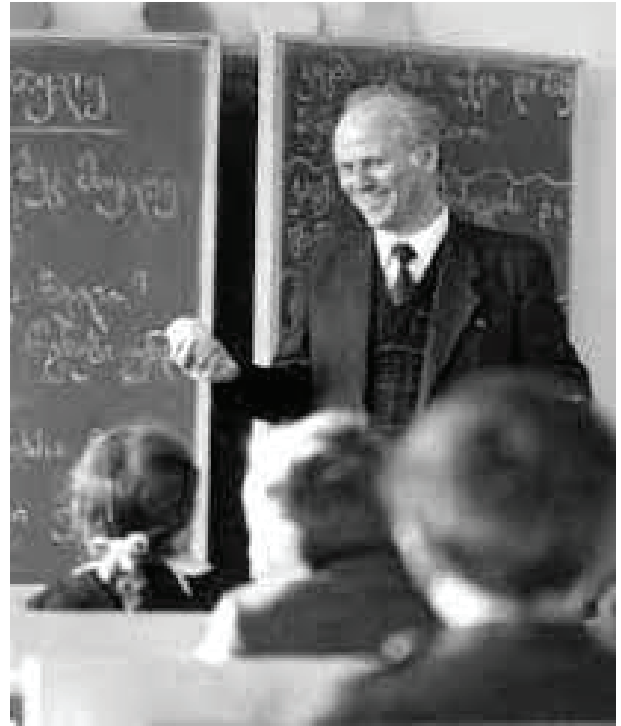
Маленький Шалва ніяк не міг зрозуміти, чому ж він тоді називається учнем, якщо він не має права на помилку. «Невже вчителі всього світу змовилися між собою полювати та тішитися з помилок своїх учнів? Тоді можна завбачити, як ми, діти, їх балували: щоденно ми в своїх робочих та контрольних зошитах припускалися, напевно, декількох мільйонів помилок!» [1, с. 260].

Майбутній педагог мав проблеми з навчанням до шостого класу, поки в класі не з'явилася нова вчителька грузинської мови та літератури. Ця вчителька, за словами Амонашвілі, зробила те чудо, на яке не спромігся жоден з його вчителів. В той час, як всі вчителі тільки те і робили, що сварили Шалву, нова вчителька намагалася зрозуміти хлопця і допомогти йому. Одного разу, підійшовши до школяра, вона сказала йому, що в нього поетичні очі. І після цього в душі Шалви неначе все перевернулося, адже це вперше хтось із учителів до нього поставився доброзичливо. З цих пір хлопець, намагаючись виправдати покладені на нього сподівання, почав складати вірші, писати твори. І невдовзі в журналі та щоденнику з'явилися перші п'ятірки. Проте з інших предметів Шалва продовжував вчитися погано. Але одного разу, під час уроку, до нього непомітно підійшла його улюблена вчителька та шепнула йому на вухо, що її п'ятірки червоніють поряд з його двійками. Почувши це, хлопчик заповзвся будь що покращити свою успішність і з інших предметів. Для цього, як згадує сам педа-

гог, йому довелося зубрити навчальний матеріал, адже по-іншому він не міг здобути навіть трійку. Можливо в цей час у хлопця закралася думка, що в освіті потрібно щось змінювати, аби більше не було неуспішних дітей. Так, крок-по-кроку, Шалва покращував свою успішність і, зрештою, навіть спромігся закінчити школу із золотою медаллю.

Закінчивши школу в 1951 році, юнак вступає до Тбіліського державного університету на факультет Сходознавства. Тут він вивчає перську мову та літературу. На другому курсі йому запропонували стати піонервожатим в своїй рідній школі. Діти відразу полюбили Шалву за його добре ставлення до них. Адже він не так давно був на їхньому місці і переживав все те, що тепер доводиться переживати його підопічним.

В 1955 році Амонашвілі закінчує університет і вступає до аспірантури при Науково-дослідному інституті педагогіки імені Я. С. Гогобашвілі. В 1958 році закінчує аспірантуру, а в 1960 році захищає кандидатську дисертацію з педагогіки. В 1964 році в НДІ створюється лабораторія експериментальної дидактики під керівництвом професора Б. І. Хачапуридзе. Дана лабораторія поставила собі за мету створити таку систему навчально-пізнавальної діяльності, яка б давала змогу кожному без винятку учню повною мірою виражати свої можливості та здібності. Для цього було запропоновано провести експеримент, який би передбачав навчання без силового впливу, зокрема було запропоновано відмовитися від оцінок як імперативного засобу, що перешкоджає вільному самовираженню особистості. Ця ідея не була новою, адже ще у 1918 році була прийнята постанова «про скасування оцінок» за підписом народного комісара освіти А. В. Луначарського. Проте в 1935 році постанова з якихось причин була скасована і оцінки, тепер вже в словесній формі були відновлені, а в 1944 році було відновлено цифрову п'ятибальну систему. Можна сказати, що революційним починанням в освіті прийшов кінець. Проте з'являються молоді реформатори, котрі продовжують справу з гуманізації та демократизації освіти. Одним з таких реформаторів, який став духовним учителем Шалви Амонашвілі, був визначний український педагог, засновник «Школи радості» Василь Олександрович Сухомлинський, який повністю перевернув наше уявлення про школу, запропонував-

ши сперти навчання на живу, неповторну, творчу особистість учня. Як наслідок, діти навчалися у відповідності до свого духовного світу, вільно виражаючи власну думку, почуття та фантазію.

Експеримент, що отримав назву «навчання без оцінок», відбувався з 1964 по 1974 рік. До експерименту були залучені міські та сільські школи Грузії. Як наслідок, був зібраний великий матеріал, котрий пізніше ліг в основу книги «Навчання та оцінка» Шалви Амонашвілі, що вийшла в світ у 1980 році. В ній педагог, зокрема, зазначає, що школа з часів свого заснування «страждала на недугу навчання й виховання дітей з позиції сили». Спочатку це були фізичні покарання, з часом їх замінили оцінки, в яких освіта зосередила всю свою імперативну владу над учнем. Педагог наводить з подарованої йому Василем Сухомлинським книги «Серце віддаю дітям» наступні рядки: «З перших днів шкільного життя на тернистому шляху навчання перед дитиною з'являється ідол — оцінка. Для однієї дитини він добрий, поблажливий, для іншої — жорстокий, безжалісний, неблаганний. Чому це так, чому він одного захищає, а іншого тиранить, — дітям незрозуміло. Адже не може 7-річна дитина

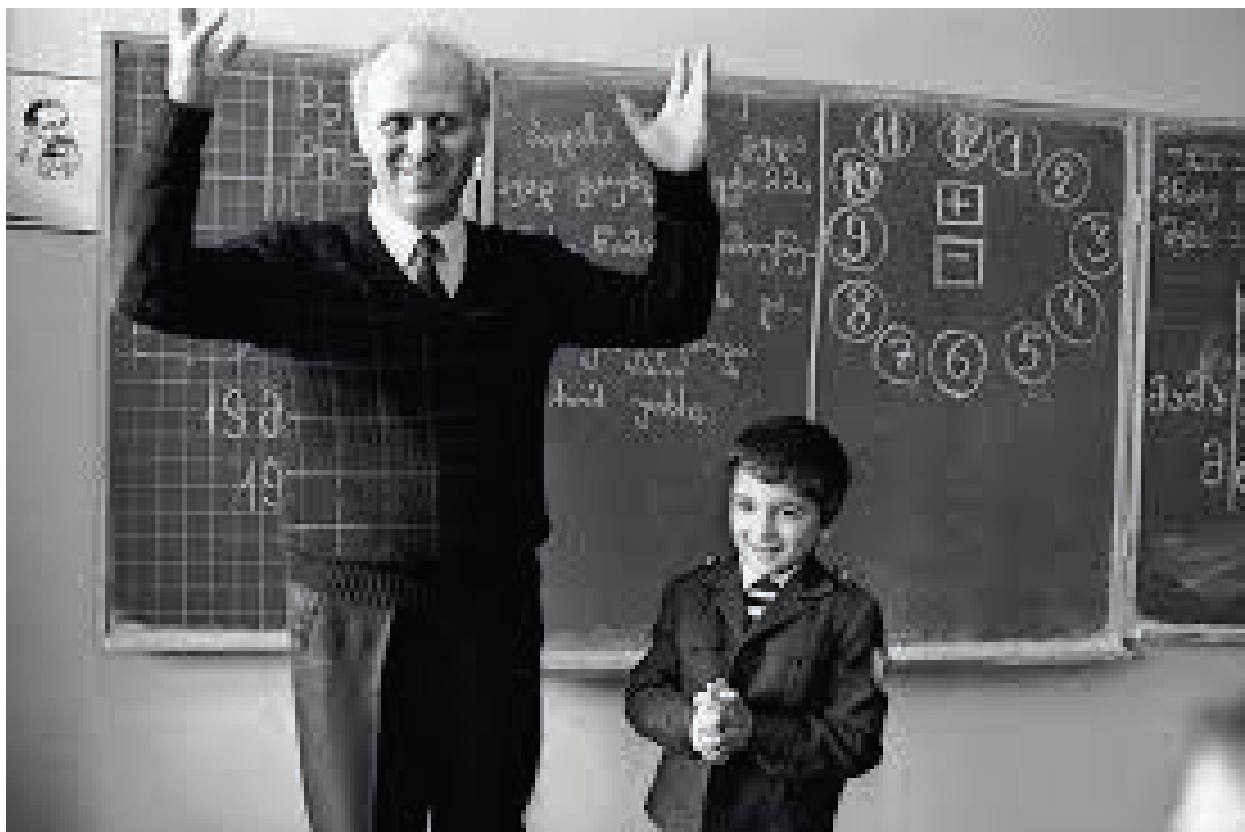
зрозуміти залежність оцінки від своєї праці, від особистих зусиль — для неї це поки що є незбагненим. Вона намагається задовольнити або — на худий кінець — обманути ідола та поступово звикає вчитися не задля особистої радості, а задля оцінки» [цит. за 2, с. 33].

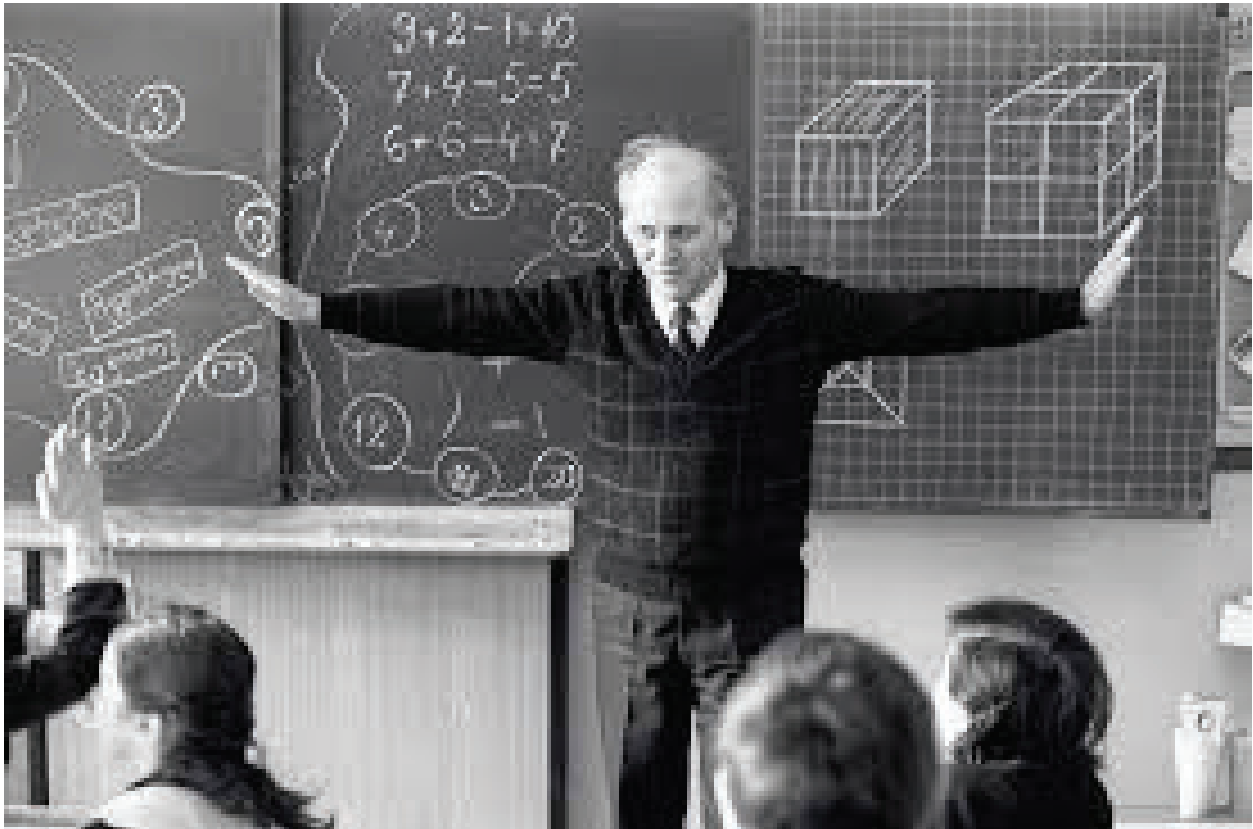
Оцінки, за словами Шалви Олександровича Амонашвілі, виступають не стільки дидактичним, скільки соціальним знаряддям навчання. Вони відображають те, що вимагає від дитини суспільство, а саме дотримання норм та правил поведінки, міцні знання, уміння та навички. Проте оцінки не відображають внутрішній світ дитини з її власними потребами та прагненнями. Амонашвілі малює соціальні портрети оцінок. Так «п'ятірка» виступає тріумфуючою оцінкою, «четвірка» — обнадійливою оцінкою, «трійка» — байдужою оцінкою, «двійка» — оцінкою, що пригнічує, «єдиниця» — нищівною оцінкою. Так, наприклад, коли дитина отримує «п'ятірку», їй відразу кажуть: «Молодець, я так і знала!; «Ах ти мій хороший!». Вона відразу отримує розширені права в сім'ї та школі.

Водночас в ній з'являється пихатість та зневажливість по відношенню до «невстигаючих», «слабких», «поганих» дітей. Батьки ж з гордістю розповідають всім про свого «вундеркінда». Вони переживають «почуття високого престижу в різних соціальних колах, зокрема серед родичів, сусідів, товаришів по роботі» [2, с. 30].

Учень, який отримав «четвірку», в одному випадку отримує схвалення з боку батьків, адже «четвірка» дарує надію на те, що учень, якщо постарасться, може отримати і «п'ятірку». В іншому випадку, якщо учень, котрий вважався відмінником, отримав «чотири», реакції старших є прямо протилежними: «утримання від похвали та лагідного поводження, звуження прав та позбавлення деяких втіх, призупинення виконання обіцянок. Переживання школярем почуття враженого престижу серед однокласників, членів родини та близьких (те ж саме переживають батьки в різних соціальних колах)» [2, с. 30].

Байдужа «трійка» не несе ні радості, ні озлоблення. В сім'ї та школі її сприймають без особливих емоцій. Одні батьки певною

мірою засмучуються через те, що їхнє чадо ніяк не може чи не хоче підвищити свою успішність. Інші батьки переживають навіть певне полегшення, що дитина принаймні «не пасе задніх». «Батьки уникають говорити про шкільні успіхи дитини в різних соціальних колах. Особливих обіцянок та нагород за навчання «трієчника» не видають, утримуються також від ласки та похвали. Сама ж дитина на байдужість інших відповідає тим самим» [2, с. 31].

Дитина, яка отримала «двійку» відразу стає в сім'ї та класі «лузером». Зокрема, вдома її сварять, позбавляють прав, можливо навіть фізично карають. Батьки неначе мстяться дитині за свій вражений престиж в соціальних колах. «Пригнічений стан учня в класі, звуження сфери спілкування з однокласниками; переживання почуття враженого самолюбства, неповноцінності. Кепкування товаришів, засудження в стінній газеті та на класних зборах... Погрози з боку вчителів, «сильних» однокласників та батьків: «Будеш другорічником!» [2, с. 32].

Нищівна «одиниця» частіше всього виражає не об'єктивну оцінку рівня

знань учня, а його поведінку. «Вона застосовується у виключних випадках, що об'єднують незнання та зухвалість учня з роздратуванням педагога» [2, с. 32].

Отже, від того, наскільки оцінка є високою, залежить відношення до дитини з боку батьків, вчителів, соціальних кіл. Проте, за словами педагога, це є біда, коли батькам вважається їхня дитина такою собі «ходячою» цифрою 5. Подвійна біда, якщо лише через неї бачать вони в ній нову людину. А яким може бути горе, якщо батьки звикли до думки, що в них дитина є «ходячою двійкою» і від неї не чекай нічого путнього. «Бачив я таких «гарних» п'ятірочників, а в залікову книжку котрих життя поставила свою оцінку — «непридатний для праці та спілкування», та бачив багатьох «поганих» двієчників, що будують потім нове життя, отримавши від нього за це високу оцінку — «Людина» [3].

Таким чином, сьогодні, як і вчора, оцінка залишається головним інструментом авторитарної педагогіки, за допомогою якої вона здійснює керування учнем. За найменшу помилку дитину карають оцін-

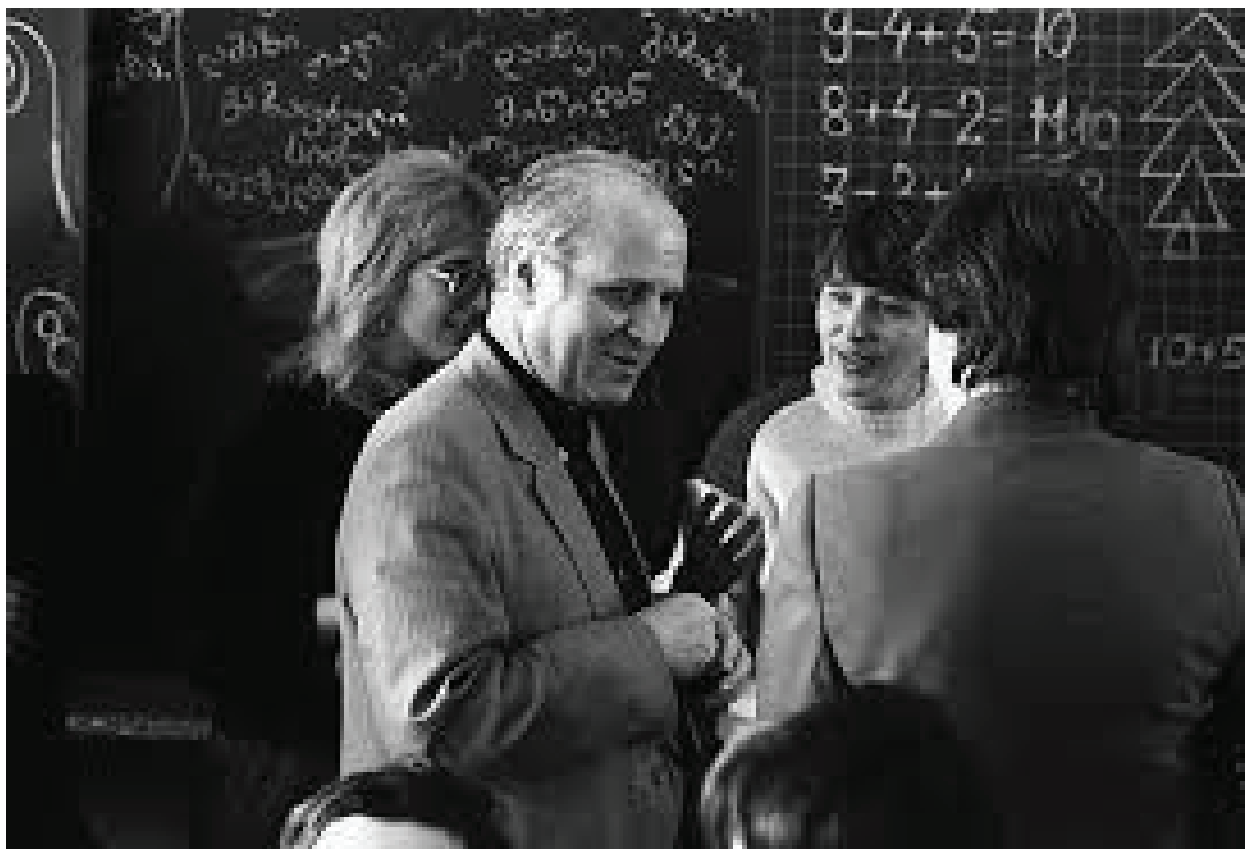
кою. Тож і не дивно, що учні переживають певний стан тривоги перед оцінкою, і взагалі перед школою. Науково-дослідним інститутом імені Я. С. Гогобашвілі було здійснене дослідження психічного стану дитини, яка навчається в школі. Учням було запропоновано 12 картинок з їхнього шкільного життя, а саме «приготування домашніх завдань», «виклик на уроці», «бесіда з учителем», «повернення зі школи додому». Голова дитини на кожній картинці була зображена контурно для того, щоб учень за допомогою малюнків із зображенням сумного та веселого обличчя міг виразити своє відношення до пропонуванних ситуацій. Водночас дітей поділили на експериментальну та контрольну групи. В ході дослідження виявилось, що більшість дітей контрольної групи обирають сумні обличчя. Натомість в експериментальній групі, де навчання відбувалося на гуманних основах, переважали веселі обличчя.

Шалва Олександрович є прихильником гуманного підходу до учня, вважаючи, що пробуджувати спрагу до знань, виро-

бляти позитивне ставлення до навчання, формувати цілісну особистість є можливим «лише при такому навчанні, котре будується на гуманістичних засадах» [2, с. 3–4].

На думку педагога традиційна школа приносить сьогоднішню радість дитини в жертву її завтрашньому благополуччю. Це не є гуманним ставленням до дитини, адже вона не лише готується до життя, але й вже живе цим життям. «Вона живе теперішнім, котре дарує їй радість та насолоди. І лише крізь цю радість та насолоди вона може побачити невизначні обриси майбутнього» [3].

На жаль, більшість учителів не враховують цієї обставини, змушуючи учня зубрити те, що він ще не готовий сприйняти, натомість залишаючи поза увагою ті знання, які він вже має. Можливо вони мають мало спільного зі шкільною програмою, але вони, за словами Амонашвілі, відображають життєві прагнення дитини, яка «не може залишити їх за порогом школи та ввійти до класу, так би мовити, з «чистим» прагненням вчитися. Як ціліс-

на особистість, вона приходить до школи такою, якою вона є, не маючи можливості, та й не бажаючи трансформуватися лише в учня. На основі особистого досвіду, переживань, інтересів у неї виникають та розвиваються відносини з товаришами-однокласниками» [2, с. 72].

Незважаючи на це, дитину, як якусь посудину, наповнюють знаннями, котрі вона не розуміє, а отже швидко їх позбувається, коли послаблюється контроль з боку вчителя. Водночас учень добре засвоює те, з чим стикається щодня і до чого він виявляє інтерес. «Той самий школяр може виявляти пізнавальний інтерес до об'єктів, знання про які не включені у зміст освіти та не пропонуються йому як обов'язковий навчальний матеріал» [2, с. 36].

Педагог, звертаючись до вчителів, зауважує, що дитина не є «чистою дошкою» і не є «воском», натомість вона має власні внутрішні сили, «вона є просто найдивовижнішим Дивом зі всіх див, що дарує педагогу, вихователю можливість перетворитися на Чарівника» [2, с. 9].

На жаль, більшість учителів не використовують повною мірою внутрішні резерви дитини, обмежуючись лише однобічною орієнтацією на запам'ятовування навчального матеріалу. І від того, як дитина запам'ятовує, робляться висновки про її інтелектуальний розвиток. Орієнтація лише на пам'ять учня обмежує розвиток дитини лише однією її стороною. Що ж стосується інших сторін особистості учня, то вони залишаються нерозкритими. За словами Амонашвілі, — «педагог, який керує традиційно-універсальним навчанням, заснованим передусім на пам'яті, не зможе стати чарівником, котрий розкриває багатобічні потенції дитячої психіки. Чари вчителя в тому і мають полягати, щоб надати навчання багатогранність, всебічність, гармонійність, зробити його стимулюючим, розвиваючим. Для цього слід озброїтися вірою в дитину, в її неосяжні можливості» [2, с. 10-11].

Натомість, замість віри в дитину, вчитель встановлює контроль над нею, який

він здійснює за допомогою оцінки. Як наслідок, учень відчуває замість радості тривогу перед навчанням. «Стан тривожності — очікування невдачі в задоволенні потреби. Високий рівень тривожності знижує ефективність діяльності. І навпаки, чим нижчим є рівень тривожності, тим вищою є ефективність діяльності суб'єкта» [2, с. 12].

Тому педагог має будувати процес навчання не на почутті страху, а на основі інтересу дитини, її природного прагнення до розвитку. «Дитина є цілісною особистістю, і перш за все потрібно, щоб процес навчання захоплював її повністю, зі всіма її життєвими прагненнями та потребами» [2, с. 34].

Тож, на думку педагога, слід всіляко наближати навчання до індивідуальних потреб та прагнень учня, сприяючи його самовираженню та самоствердженню. Саме тому педагог, на думку Амонашвілі, має здійснювати «творчий пошук, заснований на вихованні та навчанні школярів з їх же позиції» [2, с. 95].

Адже навчання лише тоді стане сенсом життя для школяра, якщо «воно керується з його ж позиції, включаючи його внутрішню готовність до розвитку, самостійності, самоствердження» [2, с. 34].

Тому кожен учень в школі Шалви Олександровича відштовхується від своїх інтересів, які виражають його потреби, прагнення та мрії. В свою чергу вчитель вивчає інтереси учнів, зокрема їхні захоплення, та на їх основі будує навчання. Як приємно учню, коли педагог переймається не лише його шкільними успіхами, але і його позашкільним життям, котре, як правило, залишається поза увагою вчителя та навчальним планом. Тому гуманістична позиція педагога, на думку Амонашвілі, має полягати у тому, щоб прийняти дитину такою, якою вона є, з тим досвідом, котрий вона вже має. Це означає, що педагог повинен брати до уваги не частину, а «все життя дитини в усіх його проявах» [2, с. 73].

З великою пошаною та інтересом педагог ставиться до різних витівок дітей,

вважаючи пустощі необхідною складовою розвитку особистості. Вчителі, як правило, засуджують дітей-пустунів за їхні бешкети в класі та на перерві, називаючи таких учнів хуліганам та бешкетниками. Проте, на думку Амонашвілі, не можна будувати справжню педагогіку без дитячих витівок та пустунів. «Вони дають поживу для того, щоб педагогічна думка рухалася далі і щоб вихователі були постійно заклопотані необхідністю думати творчо, виявляти новаторство, педагогічне завзяття. Яка нудьга для педагога займатися з дітьми, які мають сумлінність та поведінку умудрених життєвим досвідом дорослих! Я спочатку підбурював би таких дітей до пустощів, до невгомності, а потім би розпочинав пошук педагогіки особистості. Зрештою, навіть ми так повстаємо проти дитячих пустощів? Чому дорослі схильні бачити в них щось на кшталт злочину, приймають їх як порушення свідомої дисципліни? Мені здається, тому, що ми ще не знаємо, що таке пустощі і хто такі ці пустуни. З якою б цікавістю прочитав би я книги про психологію пустунів та їхні витівки, але де ці книги!» [4].

Пустуни, на думку педагога, є кмітливими та дотепними дітьми, які вміють застосовувати свої здібності в будь-яких несподіваних умовах та «викликати у дорослих почуття необхідності переоцінки ситуацій та відношень». Пустуни є життєрадісними дітьми. Вони допомагають іншим дітям бути жвавими та рухливими. Тому Шалва Олександрович критикує тих батьків, котрі зв'язують творчі сили дитини, перешкоджаючи їхньому вільному виявленню та розвитку. «Я не можу уявити собі, що трапилося б з вулканом, коли б люди закупирили його кратер і лавина не змогла б вивергатися із нього. Але я цілком виразно можу передбачити, базуючись на наукових знаннях, що може статися з дитиною, якщо тати та мами виховуватимуть її, попередньо зв'язавши їй руки та ноги. Сили, що прагнуть до виверження, притлумляться, затупляться, безсилями

стануть не лише руки та ноги, але й розум. Розв'язи роки за два виховану таким чином дитину — і їй, можливо, ніколи не заманеться стрімголов скотитися з гори або вдосконалити верстат» [5, с. 93].

Тому Амонашвілі закликає батьків і вчителів не придушувати волі дитини, адже в протилежному разі з неї виросте не особистість, а «ганчірка», об яку кожен буде витирати ноги. Воля, за словами Василя Сухомлинського, — це «глибина, на якій тримається човен людської гідності. У тисячу разів краще норавливість і непослух, ніж покірливість та бездушне підкоряння» [6, с. 519].

Тож найвищим принципом педагогічного спілкування має стати, на думку Шалви Амонашвілі, «повага до особистості школяра». Вчитель повинен поважати внутрішній світ дитини з її захопленнями, мріями та прагненнями. Він має будувати навчально-пізнавальний процес таким чином, щоб «учня протягом навчання не полишало почуття поступового збагачення всього його життя, задоволення його зростаючих, розгалужених пізнавальних потреб та інтересів» [2, с. 34].

Шалва Олександрович бачить в дітях не учнів, а передусім своїх соратників і помічників, з якими він радиться з того чи іншого питання. Зокрема, вирішуючи математичну задачу, педагог не вимагає від дітей її вирішення, а просить в них допомоги в її розв'язанні. Такий незвичний підхід дорослого до дитини спонукає учня відчути свою значимість, а разом з нею і віру у власні сили. Амонашвілі радить учителям заохочувати дітей ставити запитання на теми, які їх цікавлять. Звісно вчителі мають сприяти тому, щоб дитина самостійно могла відповісти на своє запитання. Проте дуже важливим є внесок самого вчителя, котрий має ретельно підібраною інформацією з даного питання допомогти учню знайти відповідь. Амонашвілі говорить про те, що відповіді вчителів мають зачіпляти почуття дітей. Скільки тільки уваги та турботи до дитини та її інтересів відчувається в словах педагога: «Діти, нещодавно Майя задала мені дуже

цікаве запитання, на котре я не зміг відповісти відразу. Я покопався в книгах, спитав в одного спеціаліста і зібрав цікаві відомості. Можна мені відняти у вас декілька хвилин і поговорити з Майєю? Вам, можливо, також не менш цікаво буде послухати, про що я дізнався...» [2, с. 76].

Амонашвілі буде навчання таким чином, щоб учень мав змогу виявити передусім власну думку, почуття та фантазію. Так, на уроках Шалви Олександровича діти самостійно обирають теми для своїх творів, задають самим собі домашні завдання, складають власні математичні задачі та приклади. Учні сміливо висловлюються стосовно того чи сподобався чи не сподобався їм урок. Педагог пропонує дітям вносити власні пропозиції щодо того як зробити урок більш цікавим та захоплюючим. Таким чином учні стають повноправними учасниками навчально-пізнавального процесу, привносячи в нього свою неповторну думку, почуття та фантазію. Вчитель, за словами Амонашвілі, має співпрацювати з учнем, рахуючись з його внутрішнім світом та досвідом. «Співпраця педагога та учнів мислиться нами як об'єднання їхніх інтересів та зусиль у рішенні навчально-пізнавальних задач. Це така форма спілкування, в якій дитина відчуває себе не лише учнем, але й як самостійно діюча особистість. Педагог звертається до нього за поміччю, вони разом з'ясовують, встановлюють властивості, особливості того чи іншого предмета або явища, накреслюють шляхи рішення задачі і т. д. Школяр постійно має відчувати, що з ним рахуються, цінують його думку, що він може вільно висловлюватися, висувати припущення, робити вибір» [2, с. 65].

Великого значення Шалва Олександрович приділяє творчості дітей, зокрема написанню ними творів. В цих творах розкривається духовний світ дитини, чим вона живе, що її турбує і що її радує. Учні стають авторами книг, складених з написаних ними казок, оповідань та віршів. Діти самостійно ілюструють свої книги та зшивають їх. В експериментальному

навчанні за три-чотири роки, — за словами педагога, — кожен учень складав п'ять-шість «томів» власних книг, котрі «виражали його просування в навчально-пізнавальній та творчій діяльності» [2, с. 78].

Також діти мають спеціальні зошити, в яких вони розповідають самим собі про свої радощі та турботи, про все, що їх хвилює та непокоїть. В цих зошитах діти не лише розкривають свій внутрішній світ, але й будують власні плани на майбутнє. Звісно зміст зошитів не розголошується.

Як справжній демократ, Амонашвілі вчить дітей мистецтву спору. Адже, як відомо, саме в спорі народжується істина. За словами педагога, школярів «потрібно привчати до спору, до того ж аргументованому, логічному. Необхідно також, щоб в спорі вони переживали радість знаходження істини». Тому педагог заохочує дітей вести спір між собою, а також зі своїм вчителем. «Найсерйознішим та найцікавішим «противником» в класі, спір з яким сприятиме активізації та розвитку пізнавальних сил та здібностей школярів, є педагог... Чим раніше усвідомить школяр своє право не погоджуватися навіть з педагогом заради встановлення істини, утвердження своєї точки зору і чим майстерніше створюватимуться педагогом умови для того, щоб школяр міг сміливо користуватися цим правом, тим плідніше розвиватиметься в дітях творча, критична, самостійна думка» [2, с. 76].

Спір може стосуватися як оцінки вчинків учнів та вчителів, так і рішення задач чи аналізу літературних творів. Завдяки спору, задачі вирішуються не за шаблоном, який дається в підручнику, а в результаті зіткнення різних думок, з котрих зрештою і народжується щось нове. Це ж стосується і розбору літературних творів, де окрім логічного мислення виступає естетична культура та здатність дитини відчувати та переживати те, що відчуває та переживає герой художнього твору. Діти оцінюють вчинки учнів та вчителів. Вони мають можливість посперечатися сто-

совно справедливого ставлення до себе з боку вчителя, а також самих учнів до свого педагога. Таким чином, на думку Амонашвілі, вчитель має не лише йти на зустріч ситуаціям, коли учням надається можливість в процесі пізнавальної діяльності сперечатися з ним, але він має спеціально навіть планувати виникнення спірних ситуацій.

Шалва Олександрович підходить до кожної дитини з вірою в її потенційні можливості та здібності, навіюючи цю віру передусім самому учню. Щоб розкрити талант в дитині, педагог використовує індивідуальний підхід до учня, вивчаючи його захоплення та прагнення. Зокрема, якщо дитина захоплюється колекціонуванням марок, педагог виявляє інтерес до захоплення учня. Він, зокрема, пропонує розповісти товаришам про свою колекцію, походження марок. Також вчитель залучає до справи фахівця, щоб він надав експертну оцінку колекції. Якщо діти захоплюються природознавством, музикою, живописом, хореографією, спортом чи конструюванням, педагог пропонує дітям продемонструвати свої захоплення, а разом з ними і свої знання, уміння та навички. Увага вчителя до позашкільних захоплень школярів значно розширює рамки навчального процесу, сприяючи його активізації. Кожна дитина, за словами педагога, має відчувати радість від перебування в школі. А для цього вона має «радіти участі в колективній пізнавальній діяльності, бачити, з якою увагою прислухаються до її міркувань, як колектив потребує її, яку повагу виявляє до її особистості. Їй мають приносити радість спілкування з педагогом та товаришами, їхні успіхи, в котрих вона побачить результат своєї участі і свої перспективи. Дитині, як суспільній істоті, притаманне прагнення до пізнання, спілкування, самоствердження та самовіддачі. Створювати на кожному уроці умов, що сприяють всебічному виявленню цих прагнень, — означає утверджувати радість дітей на уроках» [2, с. 81].

Отже, експеримент Амонашвілі показав, що якщо відповідним чином змінити характер процесу навчання, то потреба в силових методах впливу на учня відпаде. Зокрема, оцінки виявляться зайвими, адже дитина буде вчитися не задля «п'ятирок», а задля інтересу. На жаль, не зважаючи на успіх проведеного експерименту, оцінки продовжують відігравати в школі свою імперативну роль, поділяючи дітей на «гарних» і «поганих» учнів та прищеплюючи їм почуття зверхності та неповноцінності.

В 1972 році Шалва Олександрович захищає докторську дисертацію з психології. Водночас він пише статті та монографії, присвячені гуманній педагогіці. Так, одна зі статей потрапила до рук нашого Василя Олександровича Сухомлинського, який з великим інтересом поставився до ідей молодого педагога-новатора. Як згадує сам Амонашвілі, Василь Сухомлинський надіслав йому свою книгу «Серце віддаю дітям» та лист з наступним змістом: «Шановний товаришу Амонашвілі! Сердечна подяка Вам за те, що в своїй статті, опублікованій в «Комсомольській правді», Ви сказали добре слово і про мої праці. Надсилаю Вам книгу, в котрій розкриваються ідеї, схвалені Вами. Як хотілося б мені, щоб ця книга була прочитана моїми грузинськими друзями! З повагою, В. Сухомлинський. Сердечний привіт колегам — Всім Вашим товаришам. 11.IX.69 р.» [7].

В 1989 році Амонашвілі присуджено звання академіка АПН СРСР. Педагог також є членом Академії Педагогічних Наук України, завідувачем лабораторії Гуманної педагогіки в Московському міському педагогічному університеті, почесним доктором Софійського університету імені Святого Климента Охридського, засновником Міжнародного Центру Гуманної Педагогіки. За любов до дітей та визначні досягнення в сфері гуманної педагогіки Шалва Олександрович Амонашвілі нагороджений почесними титулами «Лицаря гуманної педагогіки» та «Лицаря дитинства», а також медаллю Костянтина Ушинського.

Педагог є організатором щорічних Міжнародних Педагогічних Читань. В лютому 2009 року Шалва Олександрович Амонашвілі відвідав Україну, провівши в Харкові свій авторський семінар під назвою «Основи гуманно-особистісного підходу до дітей в освітньому процесі». Одному з авторів статті пощастило взяти участь в цьому семінарі. Під час зустрічі з визначним грузинським педагогом йшла мова про сучасні проблеми як в грузинській, так і в українській освіті. Обговорювалися шляхи подолання авторитаризму в освіті, зокрема через скасування оцінок в школі, які продовжують відігравати свою імперативну роль, придушуючи творчу ініціативу учня.

Сьогодні, в свої 90 років педагог, не зважаючи на шалений спротив з боку авторитарно налаштованих освітян, продовжує обстоювати ідеали гуманної педагогіки, зокрема, популяризуючи свій метод «навчання без оцінок». Педагог мріє про школу, в котрій би діти вчилися без оцінок та примусу. «Я вірю, що коли такі школи будуть створені, тисячі дітей знайдуть в них справжній сенс свого шкільного життя. Але для наближення такого майбутнього спочатку потрібно, щоб оцінки вже зараз втратили функції представляти особистість школяра, регулювати його відносини з близькими йому людьми» [3].

Література

1. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов в 2-х кн., кн. 1. Москва : Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1999. 576 с.
2. Амонашвили Ш. А. Обучение, оценка, отметка. Москва : Знание, 1980. 96 с.
3. Амонашвили Ш. А. Созидая человека. Москва : Знание, 1982. 92 с.
4. Амонашвили Ш. А. Здравствуйте, дети! Москва : Просвещение, 1983. 208 с.
5. *Мудрость* воспитания: Книга для родителей / Сост. Б. М. Бим-Бад, Э. Д. Днепров, Г. Б. Корнетов. Москва : Педагогика, 1987. 288 с.
6. Сухомлинский В. А. Избранные произведения в 5 томах. Т. 4. Київ : Рад. шк., 1980. 672 с.
7. Амонашвили Ш. А. Как живёте, дети? Москва : Просвещение, 1991. 175 с.

09.02.2022

Відомості про авторів

Пономарьов Олександр Семенович — кандидат технічних наук, професор; кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами імені академіка Івана Зязюна; Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4698-2620>; Copernicus 1657.

Черемський Максим Петрович — асистент; кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами імені академіка Івана Зязюна; Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4130-7618>.